

Maďarské a nemecké politické strany predmníchovského Československa (Názorové rozdiely v politike Karpatonemeckej a Spišskonemeckej strany a v ich vzťahu voči maďarským politickým stranám)

Mária Ďurkovská, Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach, futoova@saske.sk

ĎURKOVSKÁ, Mária. Hungarian and German political parties in pre-MunichCzechoslovakia. (The differences between policy of Karpathendeutsche Partei and Zipserdeutsche Partei and their attitude to Hungarian parties). Individual and Society, 2008, Vol. 11, No. 4.

The status of German and Hungarian people has changed after the formation of ČSR. Attitudes of German and Hungarian inhabitants who lived in Slovakia were not constant to Czechoslovak Republic. The most important difference was between members of German minority who lived in Bratislava (gathered in Karptendeutsche Partei) and Germans who lived in Spiš. Germans from Spiš were pro-hungarian orientated. Their Zipserdeutsche Partei was during its existence branch of Hungarian parties - first Országos Keresztényszocialista Párt, then Magyar Nemzeti Párt. Co-operation between these parties (ZdP and Hungarian parties) was realized through the election coalitions in 1929 and 1935. From 1930's KdP criticized Zipserdeutsche Partei for its co-operation with Hungarian parties. In the middle of 30's ZdP fell into crisis. This crisis depended on massive move of its members to KdP. ZdP perished in 1. 9. 1939. In consequence of its aggression KdP was forbidden in 1938. On base of Egyesült Magyar Párt was transformed new party.

German minority. Hungarian minority. Political parties. Czechoslovak Republic. Zipserdeutsche Partei. Hungarian parties. Karptendeutsche Partei.

Štúdia bolapripravená v rámci projektu č. APVV-51-047505 Maďarská menšina na Slovensku v procese transformácie spoločnosti poroku 1989.

Vznik Československej republiky bol komplikovaný proces, v ktorom mali veľký význam závery Parížskej mierovej konferencie a mierové zmluvy s Nemeckom vo Versailles (28. júna 1918), s Rakúskom v Saint-Germain-en Laye (10. septembra 1918) a s Maďarskom v Trianone (4. júna 1920).

Podpísanie Trianonskej mierovej zmluvy znamenalo aj medzník vo vzťahu slovenských Maďarov a Nemcov k Československej republike. Do Trianonu mohli považovať nový štát za niečo dočasné a v skutočnosti mali aj malú dôveru v to, že sa udrží. Po Trianone si už však nemohli navrávať, že ide o prechodný jav. Neznamenalo to, že politickí predstavitelia Nemcov a Maďarov sa od toho dňa postavili k novej politickej realite pozitívne, zmenilo sa iba to, že si začali hľadať v novom štáte svoje miesto.²

Československá republika bola konštituovaná ako štátny útvar s existenciou viacerých etnických minorít. Ich základné práva boli garantované na medzinárodnej úrovni. Najpočetnejší boli sudetskí Nemci, obývajúci západnú časť štátu, na Slovensku to bola maďarská menšina.³ Podľa štatistických údajov v roku 1921 sa na Slovensku hlásilo k maďarskej národnosti 634 827 osôb⁴ k nemeckej 139 900 osôb.⁵

Maďarská a nemecká menšina v Československu po roku 1918

V Československej republike tvorili minority viac ako 30 % obyvateľstva. Československá vláda sa zaviazala na základe medzinárodných zmlúv, ktoré garantovali jej vznik, prijať legislatívne normy zabezpečujúce jednotlivým minoritám základné menšinové práva. Je možné konštatovať, že svoje záväzky v podstate napĺňala. V prípade maďarskej menšiny fungovali maďarské politické strany, vzdelávacie inštitúcie s vyučujúcim jazykom maďarským od ľudových škôl, cez meštianske, učňovské, stredné a gymnáziá, vychádzali maďarské noviny, časopisy, knihy.⁶ Úradným jazykom v miestach s 20-percentným zastúpením bol jazyk maďarský, činnosť vyvíjali maďarské záujmové organizácie a spolky.

Pohraničné oblasti južného Slovenska, kde koncentrovane žilo obyvateľstvo maďarskej národnosti, boli podobne ako iné oblasti obývané etnickými menšinami, na periférii investičných zámerov podnikateľských kruhov i sociálnej politiky štátu. Obyvateľstvo trpelo nezamestnanosťou, nízkou úrovňou sociálnej starostlivosti, čo umocňovalo nespokojnosť s novým postavením a podnecovalo iredentistické tendencie živé z domácich aj zahraničných zdrojov. Pre južné oblasti Slovenska bola typická preľudnenosť dedín a sezónnosť práce v poľnohospodárstve. Aj napriek tomu však mala maďarská menšina na Slovensku vytvorené vhodné podmienky pre rozvoj - mala vlastnú politickú štruktúru, ktorej najsilnejšie politické strany mali už od roku 1920 zastúpenie v parlamente, mala svoju tlač, kultúrne organizácie a inštitúcie a vyspelé školstvo v materinskom jazyku. Mnohé z nich využívali nespokojnosť časti obyvateľstva so životnými podmienkami na Slovensku i chyby československej politiky voči etnickým menšinám i úsilie o revíziu trianonských hraníc medzi Československom a Maďarskom. Pre tieto ciele využívala časť politickej reprezentácie maďarskej menšiny na Slovensku aj medzinárodnopolitickú situáciu a územné požiadavky Nemecka voči Československu.⁷

Pozíciu maďarskej menšiny v Československu výrazne sťažovala revizionistická politika Maďarska, ktorá bola v Československu ostro sledovaná. Rovnako bola sledovaná i činnosť maďarských politických strán na Slovensku, ktoré boli zakladané hneď po vzniku ČSR a ich cieľom bola revízia trianonských hraníc.⁸

Keďže slovenskí Nemci sa prejavili ako verní patrioti starého Uhorska, v Maďarsku mali záujem na tom, aby si aj takúto malú menšinu udržali vo svojom tábore. Na Slovensku sa spoliehali hlavne na maďarské politické strany. Budapešť permanentne sledovala vývoj v tábore slovenských Nemcov a s neľúbosťou registrovala, že o túto malú skupinu má záujem i Nemecko. Slovenskí Nemci boli pre maďarskú politiku zaujímaví i ako most k sudetským Nemcom a do Berlína. V tomto smere stála maďarská vláda pred permanentnou dilemou. Na jednej strane sa usilovala o dobrú spoluprácu s Nemeckom ako s potenciálnym spojencom pri presadzovaní svojich plánov, na druhej strane musela čeliť nemeckým snahám o riadenie nemeckých menšín, a to nielen na Slovensku, ale aj priamo v Maďarsku.⁹

Zmeny po vzniku ČSR sa dotkli nielen postavenia Maďarov, ale aj postavenia Nemcov, ktorým československá ústava zaručovala predtým nepoznaný súbor národnostných práv v politickej a kultúrnej oblasti. Paradoxne, nemecké etnikum na Slovensku reagovalo na novú geopolitickú situáciu a možnosti z nej vyplývajúce pre rozvoj národnostného života buď pasívne, alebo odmietavo.

Pred rokom 1918 sa politické strany Nemcov na Slovensku nevyprofilovali, hoci sa vyskytli ojedinelé neúspešné pokusy združiť Nemcov horného Uhorska do jednotnej strany.

Keďže nemecká menšina na strednom Slovensku sa v prvých povojnových rokoch do nemeckého národného hnutia významnejšie nezapájala, vznikli na Slovensku dve centrá nemeckého hnutia - Bratislava a Spiš. Kontakty medzi nimi boli v prvom období minimálne a každé z týchto centier malo svoje špecifické zvláštnosti. Politické pomery na Spiši sa od pomerov v Bratislave odlišovali najmä tým, že spišskí Nemci boli jednoznačnejšie promaďarsky orientovaní.

Spišskí Nemci prešli v medzivojnovom období zložitým vývojom. Ako lojálni uhorskí občania sa po roku 1918 len s veľkými problémami prispôbovali novým politickým, hospodárskym a spoločenským pomerom. Keďže pred rokom 1918 nejstvovala spoločná identita slovenských Nemcov, spišskí Nemci radi vyzdvihovali akúsi svoju „nadradenosť“, odvolávajúc sa pritom na historický vývoj. Dokazuje to i článok uverejnený v novinách Karpathen Post pod názvom „*Wachet auf!*“, v ktorom sa píše: „*Alles, was hier ist und steht, haben die Deutschen gemacht, das Land, der Boden ist zum grössten Teil in deutschen und magyarischen Händen und in der ganzen Zips gibt es keinen einzigen gebildeten Mann, der sich zum Slowakentum bekennen würde! ... Wir waren deutsch und sind deutsch und wollen Deutsche bleiben!*“¹⁰

Vyhlasenie Československej republiky sa na Spiši nestretlo s nadšením medzi nemeckým a maďarským

obyvateľstvom, ktoré tu reprezentovalo najsilnejšiu ekonomickú, kultúrnu, a čo bolo dôležité, aj vládnu zložku. Z celkového počtu obyvateľov Spišskej župy bola minimálne jedna tretina proti vzniku Československa, pričom medzi nimi boli najvplyvnejšie osobnosti neslovenského Spiša.¹¹ Toto obyvateľstvo od prvých chvíľ začalo podnikať kroky, aby sa územie Spiša, ale aj ostatných regiónov východného Slovenska nestalo súčasťou nového štátu, ale aby i naďalej zostalo integrálnou zložkou Uhorska, prípadne zreorganizovaného Maďarska. Na Spiši dominovala snaha o zotrvanie v Uhorsku, resp. o vytvorenie samostatného štátu Republica Scepusia. Spišskí Nemci pritom verili, že si uplatnia právo na sebaurčenie. Hlavný dôvod tohto postoja tkvel predovšetkým v tom, že takmer všetka nemecká inteligencia bola pomadžarčená a vychovávaná v maďarskom duchu, pretože sa adaptovala na vtedajšie pomery.

Po roku 1918 stratili hlavne stredné a vyššie vrstvy nemeckej menšiny na Slovensku svoju predchádzajúcu hospodársku a politickú základňu. Spišskí Nemci spájali hospodársky úpadok so stratou uhorského trhu, čo prispievalo k ich promadžarskému sentimentu. Tieto skutočnosti významne prispeli k formovaniu ich negatívneho postoja k novovytvorenej republike a k promadžarskej orientácii. Práve hospodársky úpadok spišského regiónu bol centrálnou témou politickej reprezentácie spišských Nemcov v ich kritike pomerov v CSR.¹²

Politické strany Nemcov a Maďarov v medzivojnovom období

Najvýznamnejšia politická strana, združujúca prevažne príslušníkov maďarskej minority, *Krajinská kresťansko-socialistická strana - KKSS (Országos Keresztényszocialista Párt)*, vznikla v jeseni 1919 a zúčastnila sa na parlamentných voľbách v roku 1920.¹³ KKSS bola počas svojej existencie najsilnejšou politickou stranou maďarskej menšiny na Slovensku. Významnú úlohu v politickej profilácii strany zohrávalo katolícke duchovenstvo, ktoré tvorilo značnú časť v centrálnych orgánoch KKSS. Uskutočňovala opozičnú konzervatívnu politiku s akcentom na negativistický vzťah k československej štátnosti. Predsedom strany bol najskôr Jenő Lelley, od roku 1925 Géza Szüllő a od roku 1932 gróf János Esterházy. Sociálne zloženie strany bolo dosť rôznorodé. Napriek tomu možno povedať, že KKSS mala výraznejšie zastúpenie v mestách a väčších obciach, kde k nej inklinovali stredné podnikateľské vrstvy, ale i priemyselníci maďarskej i nemeckej národnosti.

V ekonomickej oblasti sa KKSS stavala proti pozemkovej reforme a proti prenikaniu českého kapitálu na Slovensko. Požiadavky smerovali k zachovaniu hospodárskych pozícií maďarskej buržoázie a katolíckej cirkvi. V kultúrnej oblasti sa zasadzovala za jazykovú rovnoprávnosť, podporovala cirkevné školstvo a vo všeobecnosti vystupovala proti liberalizácii spoločenského života. Ústredným bodom programu bola otázka autonómie Slovenska, kde požadovala okamžité realizovanie úplnej autonómie Slovenska, ako aj uznanie všetkých práv národnostných menšín a ich uvádzanie do praxe. KKSS ponímala otázku autonómie ako prostriedok na elimináciu českého vplyvu na Slovensku a súčasne na priblíženie k Maďarsku.¹⁴ Po voľbách v roku 1935 sa už strana sústredila na zjednotenie s Maďarskou národnou stranou. Rozhodnutie o zlúčení prijalo vedenie KKSS na svojom zasadnutí v Bratislave 9. marca 1936. Zlučovací zjazd sa konal v Nových Zámkoch 6. júna 1936.

Maďarská národná strana - MNS (Magyar Nemzeti Párt) v protiklade ku KKSS združovala predovšetkým maďarské obyvateľstvo kalvínskeho vierovyznania. Popri požiadavkách podmienených konfesionálnou orientáciou bolo základným cieľom MNS posilnenie samosprávy vo všetkých oblastiach politického, hospodárskeho a spoločenského života. Bola druhou najsilnejšou politickou stranou a pôsobila aj na Podkarpatskej Rusi. Predsedom strany bol József Szent-Iványi a neskôr Andor Jaross. Strana sa opierala predovšetkým o stredné vrstvy na dedine a v poľnohospodárstve. Hoci išlo o stredných a majetnejších roľníkov, rozhodujúcu úlohu v strane zohrávala pomerne úzka skupina veľkých vlastníkov pôdy. Členovia MNS boli takmer výlučne maďarskej národnosti a hlásili sa k protestantským cirkvám, najmä ku kalvinizmu. To bola aj jedna z trech plôch, ktorá ovplyvňovala spoluprácu s kresťanskými socialistami. MNS vychádzala z kritiky vládnej politiky a z pozície utlačovanej národnostnej menšiny. Dôležité miesto v programe a politike MNS zaujímala národnostná otázka, resp. otázka autonómie Slovenska. MNS však nechápala autonómiu ako kresťanskí socialisti, ale pristupovala k nej z hľadiska postavenia maďarskej menšiny na Slovensku, to znamená, že predpokladala, že sa na Slovensku utvorí taký samosprávny systém, ktorý zaručí národnú, kultúrnu a hospodársku slobodu aj neslovanským národom žijúcim na Slovensku.¹⁵

Program *Zjednotenej maďarskej strany - ZMS (Egyesült Magyar Párt)* zdôrazňoval autonómiu Slovenska. Jej predsedom sa stal A. Jaross, výkonným predsedom bol J. Esterházy. Vo voľbách v roku 1938 získala väčšinu hlasov maďarskej menšiny. V politike ZMS v roku 1938 bola už jasne proklamovaná požiadavka pripojiť k Maďarsku územia, na ktorých žije obyvateľstvo maďarskej národnosti.¹⁶

Spišskonemecká strana (Zipserdeutsche Partei) - ZdP bola založená 22. marca 1920.¹⁷ Pri jej zrode stál Gyula A. Hefty.¹⁸ Už 24. októbra 1918 sa v novinách *Karpathen-Post* objavila výzva na založenie Spišskej nemeckej strany, ktorá mala zjednotiť „všetkých politicky ešte neorganizovaných nemeckých Spišiakov, ako aj roztrúsené nemecké jazykové ostrovy v Šariši, Above a Gemeri, ako aj v Turci, Zvolene, Tekove bez rozdielu stavu alebo zamestnania.“¹⁹ Ako najdôležitejšia úloha strany bola uvádzaná ochrana záujmov spišských Nemcov, a to v politike, spoločnosti, kultúre a hospodárstve.

ZdP bola špecifickým subjektom, pretože aj keď združovala najmä nemecké obyvateľstvo Spiša, bola vo svojich postojoch vyhranene promaďarská a počas svojej existencie bola súčasťou maďarských strán. Od svojho založenia v roku 1920 bola súčasťou KKSS, po roku 1925 súčasťou MNS. Dôvod k prechodu spočíval hlavne v konfesionalnej oblasti. KKSS bola stranou katolíckou, zatiaľ čo spišskí Nemci boli protestanti.²⁰ Bola to typická strana regionálneho charakteru. Jej vedúca vrstva bola spišskonemecká inteligencia a podnikateľské kruhy. Členskú základňu však mala aj medzi širokými vrstvami spišskonemeckého obyvateľstva. Prvým predsedom strany bol Karl Brückner, od roku 1922 sa do čela dostal statkár z Tatranskej Lomnice Andor Nitsch.²¹ Programom Spišskonemeckej strany bola zmes regionalizmu, t. j. presadzovanie záujmov nemeckého obyvateľstva na Spiši a obnova prerušených hospodárskych a kultúrnych väzieb s Maďarskom. Pri parlamentných voľbách v roku 1920 uzavrela ZdP volebnú dohodu s Maďarsko-nemeckou kresťansko-socialistickou stranou (išlo o KKSS, ktorá do volieb vstupovala pod týmto názvom) a vznikol Nemecko-maďarský volebný blok. V roku 1925 vytvorila ZdP širokú koalíciu s menšími maďarskými a nemeckými stranami a v rokoch 1929 a 1935 kandidovala spolu a KKSS a MNS. Podľa situačnej správy o nemeckých politických stranách na Slovensku „*Zipser Deutsche Partei postupuje opätne spoločne s maďarskými opozičnými stranami a kandiduje do poslaneckej snemovne Andora Nitscha, do senátu Karola Kreiblicha, ktorí budú oba pravdepodobne zvolení. Bolo tiež jednané o volebné súručenstvo medzi maďarskými opozičnými stranami a Deutschdemokratische Freiheitspartei, vyjednávanie stroskotalo však na požiadavku bývalého poslanca Dr. Szüllöho, aby neboli kandidovaní židia a slobodní zednári, ktorú podmienku Deutschdemokratische Freiheitspartei rozhodne odmietla.*“²²

V polovici 20. rokov sa na politickej scéne objavil nový fenomén, ktorý súvisel s ostrou kritikou doterajšej politiky ZdP. Jej pomerne jednostranná promaďarská a úzko regionálna politika sa postupne dostávala do konfliktu s emancipačným a integračným hnutím nemeckého obyvateľstva na Slovensku i v republike. Už pred voľbami 1925 švedlársky drevoobchodník Karl Manouschek²³ vo vedení ZdP kritizoval úzke prepojenie s maďarskými stranami a žiadal utvoriť volebné súručenstvo so sudetonemeckými stranami.²⁴

Myšlienky celoslovenskej nemeckej strany, opierajúcej sa o sudetonemecké strany, sa neskôr ujali predstavitelia malých nemeckých strán v Bratislave a vystúpili spoločne vo voľbách do krajinského zastupiteľstva pod názvom *Karpatonemecké národné súručenstvo (Karpathendeutsche Volksgemeinschaft)*. Karpatonemecké súručenstvo sa postupne transformovalo na *Karpatonemeckú stranu - Karpatendeutsche Partei (KdP)*. A. Nitsch jej zakladateľov na dolnom Spiši za porušenie vnútrostraníckej disciplíny pozbavil funkcií a členstva.²⁵

Táto politická strana začala pre slovenských Nemcov (paralelne ako sa v českých krajinách ujímal pojem „sudetskí Nemci“) používať pojem „karpatskí Nemci“. Pod týmto pojmom sa mala vytvoriť spoločná identita všetkých slovenských Nemcov. Spočiatku neboli úspechy tejto strany nijako výrazné - na Slovensko však vniesli určitý „protičeský resentment“ a hlavne programovo protimaďarský program.²⁶ Najťažším bojiskom sa mal stať Spiš, ktorý sa mal „odmaďarčiť“ a mal namiesto svojej spišskej identity akceptovať identitu karpatonemeckú, úzko prepojenú so sudetonemeckou.

KdP si budovala v spišsko-nemeckých enklávach svoju organizačnú sieť, aby sa stala najvplyvnejšou stranou medzi tunajším nemeckým obyvateľstvom. Opierala sa predovšetkým o mladšiu generáciu. Táto strana bola od začiatku, na rozdiel od ZdP, vyhranene protimaďarská, zameraná na vymávanie slovenských Nemcov spod maďarského vplyvu a vnímala nutnosť úzkeho spojenectva a spoločného postupu so stranami sudetonemeckými, ako i s Nemcami v českých krajinách.

Proti sebe sa teda postavili dve navzájom odlišné koncepcie politickej orientácie slovenských Nemcov: zatiaľ čo KdP sa kategoricky prikláňala k spolupráci so sudetskými Nemcami ako k jedinej možnej alternatíve, ZdP uprednostňovala kooperáciu v rámci tzv. bloku národnostných menšín, čo v praktickej rovine znamenalo spoločný postup s Maďarmi, resp. s ich politickými stranami.

V Bratislave a okolí, ako aj na strednom Slovensku mala väčší vplyv Karpatonemecká strana, Spiš bol pod prevažným vplyvom Spišskonemeckej strany. Kľúčovou postavou tu bol redaktor *Karpathenpost* G. A. Hefty, ktorý mal rozhodujúci vplyv na politickú líniu spišských Nemcov. Jeho protivník, Franz Karmasin,

sa usiloval o zmenu tejto politiky a o odklonenie spišských Nemcov od maďarskej línie smerom k spolupráci so sudetskými Nemcami. Na verejnom zhromaždení ZdP vo Švedlári v septembri 1931 i A. Nitsch sám priznal, že: „...vytýkajú nám, že ideme spolu s maďarskými stranami a že tvoríme menšinovú maďarskú stranu. Preto nás chcú zo sveta odstrániť.“²⁷

Spišskonemecká strana, ktorá presadzovala medzi slovenskými Nemcami promaďarskú politiku, sa dostala v polovici 30. rokov do vážnej krízy. Tá súvisela s prestupom členov ZdP do Karpatonemeckej strany. Spočiatku šlo iba o mládež, neskôr začali k Henleinovi inklinovať aj starší ľudia. Príslušníkom ZdP na dedinách nadávali do zradcov a učitelia na ľudových školách systematicky pripravovali pôdu pre Henleinov smer.²⁸ Pri prestupovaní členov ZdP do KdP sa popri politických momentoch zachytávala i hospodárska a majetková stránka. Heslom bolo, že majetok nachádzajúci sa v nemeckých rukách by mal byť zachovaný pre Nemcov. Každý, kto vstúpil do novej strany, sa musel týmto zásadám podrobiť a záväzne vyhlásiť, že toto všetko dodrží. To sa však nepáčilo starším ľuďom, ktorí by už svojim majetkom nemohli voľne disponovať a predať ho tomu, kto ponúkne viac.²⁹

Podľa archívnych dokumentov existovala i v rámci ZdP skupina ľudí, ktorí mali za úlohu stranu vnútorne rozkladať. Dokazuje to i situácia v Levoči, kde „staršia generácia spišských Nemcov, príslušníkov strany ZdP, henleinovskej agitácii dosiaľ odoláva, existuje vraj v strane ZdP niekoľko tajných dôverníkov, majúcich za účel stranu ZdP rozleptávať“.³⁰

A. Nitsch videl východisko vo vytvorení jednotnej nemeckej strany s celoslovenskou pôsobnosťou, ktorá by bola založená na nemeckonacionalistickom základe ako protiváha Karpatonemeckej strany a na rozdiel od nej by bola riadená z Budapešti. Nitsch žiadal Budapešť o súhlas s vytvorením takejto strany. Rokovania o strane, ktorá mala mať názov „*Bodenständige deutsche Partei*“, prebiehali aj začiatkom roka 1935. Vodca maďarských kresťanských socialistov J. Esterházy sa však nechcel vzdať pôsobnosti medzi slovenskými Nemcami a počítal v budúcnosti parlamentných voľbách aj s ich hlasmi. Ustúpil Nitschovi až vo februári 1935 na výslovný pokyn z Budapešti. Nakoniec však Nitschov opozičný front postupoval v predvolebnej kampani spoločne s maďarskými stranami a v konečnom dôsledku z veľkých Nitschových plánov ostalo iba torzo v podobe zjednotenia ZdP, nemeckej sekcie KKSS a Nemeckej ľudovej strany.

V roku 1935 došlo k pričleneniu Karpatonemeckej strany ku Sudetonemeckej strane (SdP), ktoré sa v novembri završilo formálne tým, že vedenie KdP oficiálne požiadalo K. Henleina o prevzatie predsedníctva strany. Tým vlastne KdP splynula s SdP a prijala jej politický program.³¹ Po splynutí KdP a SdP začali henleinovci na Slovensku so systematickou organizačnou prácou, ktorej hlavný smer bol namierený proti vplyvu Maďarska a maďarských menšinových strán na slovenských Nemcov. Predmetom kritiky bola, ako aj v predchádzajúcom období, hlavne Spišskonemecká strana a jej promaďarská orientácia.

Politická prestíž A. Nitscha značne utrpela a konfrontácie s KdP mu odčerpávali veľa energie. Kládlo sa mu za vinu, že sa o svoju stranu málo staral, neoplýval na činnosť Kulturverbandu a Turnvereinu a nemal kontakt s mládežou.³²

Nemecký konzul v Bratislave dal svojmu maďarskému kolegovi jasne na vedomie, že spolupráca medzi maďarskými stranami a nemeckým hnutím na Slovensku je možná iba v tom prípade, ak „*Maďari prestanú podporovať Nitscha a prestanú pestovať osobitné spišské tradície. Predpokladom spolupráce by teda bola situácia, za ktorej by sa jednak henleinovci a jednak maďarské strany opierali výhradne o svojich národnostných príslušníkov. Iba tak by sa dali zladit' dvojaké záujmy.*“³³ Maďarské menšinové strany tak boli postavené pred vážnu dilemu. Na presadenie svojich cieľov potrebovali nevyhnutne spoluprácu so sudetskými Nemcami a najmä s ich najsilnejšou a rozhodujúcou politickou silou – SdP. Súčasne sa však nechceli vzdať podpory slovenských Nemcov, ktorí hrali v ich kalkuláciách tiež dôležitú úlohu.

V roku 1937 rokovali maďarské strany so stranou SdP o užšom politickom spojení. Výsledkom bola dohoda Henleina so Zjednotenou maďarskou stranou o spoločnom postupe pri týchto voľbách. SdP mala pritom podmienku, že strana ZdP sa úplne zlikviduje v prospech strany KdP a poslanec Nitsch bude zbavený mandátu. Maďarské predsedníctvo na to nepristúpilo a navrhlo modus, že poslanec Nitsch po spojení s KdP zostane naďalej poslancom, ale len do konca poslaneckého obdobia a potom už nebude volený.³⁴ A. Nitsch proti návrhu protestoval, ale bolo mu povedané, že zahraničné záujmy Maďarska vyžadujú užšie spojenie s Henleinovou stranou, nakoľko aj politika Maďarska smeruje k užšiemu spojeniu s Nemeckom.³⁵

V roku 1938 poslal A. Nitsch parlamentnému klubu Zjednotenej maďarskej strany písomnú žiadosť, v ktorej apeloval na rýchlu pomoc na záchranu jeho strany, nakoľko nebol v stave čeliť hromadnému

prestupovaniu spišských Nemcov do hnutia Konráda Henleina. Nitsch poukazoval na to, že strana KdP a SdP prostredníctvom spolkov Deutscher Kulturverband a Deutscher Turnverein vychováva i Nemcov na Spiši, najmä mládež v hitlerovskom duchu, proti čomu je strana ZdP bezmocná následkom tiesnivej finančnej situácie.³⁶ Nitsch žiadal finančnú podporu k udržaniu strany, ako aj k novému založeniu kultúrnych domovov a spolkov pre spišských Nemcov, v ktorých by boli od praktík hnutia Henleina uchránení. V prípade, že by nebolo jeho žiadosti vyhovené, nebol by schopný stranu ďalej viesť.³⁷

Nitsch sám skutočne považoval situáciu svojej strany za neudržateľnú a počítal s tým, že by v budúcich voľbách nedostal ani 2000 hlasov. Zmysľanie nemeckej mládeže na Spiši bolo, podľa jeho slov, voči Maďarom zaujaté a mládež žiadala pripojenie k hnutiu Henleina. Nitsch sa vyjadril, „že on sa k SdP nikdy nepripojí, v krajnom prípade, že by z politického života vystúpil“.³⁸

Nitsch sa však neuspokojil len so žiadosťou na ZMS, ale cestoval viackrát do Budapešti, kde hľadal oporu pre svoju promaďarskú politiku. Zatiaľ, čo vodcovia ZMS, J. Esterházy a A. Jaross presadzovali politiku spolupráce s Henleinom a chceli nechať Nitscha svojmu osudu, v Budapešti venovali A. Nitschovi viac pozornosti. Radili mu, aby si svoju stranu zachoval a nespojoval sa s KdP.³⁹

31. mája 1938 Policajné riaditeľstvo v Košiciach odoslalo Prezídium ministerstva vnútra správu, podľa ktorej A. Jaross – predseda Zjednotenej maďarskej strany – uzavrel s poslancom SdP Karlom Hermanom Frankom dohodu o postupe oboch strán v pripravovaných voľbách do obecných zastupiteľstiev. Na základe uvedeného dohovoru si nemali strany robiť vo volebnej agitácii žiadne prekážky v tých obciach, kde žijú Nemci.⁴⁰

Jaross dokonca súhlasil i s tým, aby ZdP „bola ponechaná osudu“ a Sudetonemeckej strane (SDP) boli „odovzdané všetky nemecké organizácie Zjednotenej maďarskej strany“.⁴¹

Od roku 1938 však už bola v politike Zjednotenej maďarskej strany jasne proklamovaná požiadavka pripojiť k Maďarsku územie, na ktorom žije obyvateľstvo maďarskej národnosti.

Úpadok ZdP už nebolo možné zastaviť. Okresný náčelník v Kežmarku jej pokles ilustroval na príklade Nitschovej rodnej obce Velkej Lomnice, kde až 90 % obyvateľstva podporovalo KdP a v ostatných nemeckých obciach zostalo sotva 6 – 7 starších prívržencov ZdP.

Vo víre udalostí v jesenných a zimných mesiacoch 1938 – 1939 Nitsch so svojou stranou neboli schopní predostrieť reálnu alternatívu ďalšej perspektívy. Po správach o vytvorení slovenského štátu vedenie ZdP zverejnilo 15. marca 1939 oznámenie, že vzhľadom na politickú situáciu zastavuje svoju činnosť. Kancelária ZdP v Kežmarku bola uzavretá v súvislosti s vojnovým nástupom proti Poľsku 1. septembra 1939, kedy viacerí bývalí funkcionári boli zatknutí nemeckými vojenskými a bezpečnostnými orgánmi, odovzdaní domácim exekutívnym úradom a 6 – 8 týždňov internovaní v Ilave. Sám Nitsch bol 1. septembra 1939 dopravený do zaisťovacieho tábora v Ilave. Jeho uväznenie bolo údajne nutné zo štátnobezpečnostných dôvodov.⁴² Podľa Nitschovho svedectva, sám sedel v Ilave od 1. septembra 1939 do 10. októbra 1939 a potom znovu od 1. do 15. novembra 1940.⁴³

V dôsledku protičeskoslovenskej agresie hitlerovského Nemecka bola na základe vládneho rozhodnutia 16. septembra 1938 SdP zakázaná a bez prietahov bola zakázaná i KdP na Slovensku. Pre KdP však neznamenalo zastavenie činnosti definitívnu likvidáciu, len krátke prerušenie jej aktivít. Už necelý mesiac po zákaze činnosti KdP F. Karmasin oznámil slovenskej vláde, že dňom 10. októbra 1938 založil novú stranu Deutsche Partei a žiadal, aby ona mohla zahájiť činnosť ako právny zástupca bývalej KdP.

Zjednotená maďarská strana fungovala až do roku 1940, keď vznikla na jej báze *Maďarská strana na Slovensku*.

Poznámky a literatúra:

¹ Štúdia bola pripravená v rámci projektu č. APVV-51-047505 Maďarská menšina na Slovensku v procese transformácie spoločnosti po roku 1989.

² KOVÁČ, D.: Slovenskí Nemci, česko-slovenské vzťahy a česko-slovenský štát. In: Česko-slovenská historická ročenka 2002. Brno : Masarykova univerzita, 2002, s. 127 – 136.

Dušan Kováč v tomto príspevku objasnil pojem „slovenskí Nemci“ v roku 1918 – pri vzniku ČSR, pričom tvrdil, že tento pojem nemá nič spoločné s identitou Nemcov na Slovensku, ale je to iba súhrnné

označenie nemecky hovoriaceho obyvateľstva na území Slovenska. V zmysle kolektívnej identity „slovenskí Nemci“ v roku 1918 neexistovali.

³GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, S. – OLEJNÍK, M.:Karpatskí Nemci na Slovensku od druhej svetovej vojny do roku 1953. Bratislava : Múzeum kultúry karpatských Nemcov, 2004, s. 11.

⁴Zprávy Štátneho úradu štatistického republiky Československej. Ročník XIV (1933). Číslo 195, tab. 1.

⁵Sčítanie ľudu 1921, Tab. 50 – I Národnosť československých štátnych príslušníkov. Online. Dostupné na internete: <<http://sodb.infostat.sk/sodb/slovak/1921/format.htm>>. Citované 14. 10. 2008.

⁶GABZDILOVÁ, S. – SÁPOSOVÁ, Z.: Maďarská menšina na Slovensku – pohľad do minulosti a súčasný stav. In: ŠUTAJ, Š. (Ed.): Národ a národnosti. Prešov : Universum, 2004, s. 117 – 118.

⁷ŠUTAJ, Š.: Historický náčrt postavenia maďarskej menšiny na Slovensku. In: PAUKOVIČ, V. (Ed.): Etnické menšiny na Slovensku. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1991, s. 7.

⁸Tieto politické strany boli považované za organizácie potenciálne ohrozujúce územnú celistvosť ČSR. Mnohí maďarskí minoritní politici boli sledovaní a v hláseniach charakterizovaní ako nepriatelia republiky. OLEJNÍK, M.: Vzťahy slovenskej a maďarskej komunity na Slovensku v období prvej ČSR a po roku 1989 – rozdiely a podobnosti.In: ŠUTAJ, Š. (Ed.): Národ a národnosti na Slovensku. Prešov : Universum, 2005, s. 134 – 135.

⁹KOVÁČ, D.: Slovenskí Nemci..., s. 127 – 136.

¹⁰„Všetko čo tu je a stojí urobili Nemci, krajina, pôda je z veľkej časti v nemeckých a maďarských rukách a na celom Spiši nie je jediný vzdelaný muž, ktorý by sa hlásil k Slovákom! ... Boli sme nemeckí, sme nemeckí a chceme Nemcami zostať!“ *Karpathen Post*, 24. 10. 1918, č. 43.

¹¹Napríklad v Spišskej Belej bol pomer obyvateľstva, ktoré vívalo vznik nového štátu a obyvateľstva, ktoré ho odmietalo, jedna k jednej. Ale Nemci a Židia mali dominantné hospodárske i politické postavenie ako Slováci, a teda aj rozhodujúcejší vplyv. ŠVORC, P.: Politický život a obecná správa v Spišskej Belej (1918 – 145). In: KOLLÁROVÁ, Z. (Ed.): Spišská Belá. Prešov : Universum, 2006, s. 156 – 160.

¹²OLEJNÍK, M.: Transformácia identity spišských Nemcov v závislosti na meniacich sa štátových a sociálnych podmienkach Slovenska v 20. storočí. In: BAČOVÁ, V. – KUSÁ, Z. (Eds.): Identity v meniacej sa spoločnosti. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1997.

¹³Na parlamentných voľbách v roku 1920 sa síce KKSS zúčastnila pod názvom Maďarsko-nemecká kresťansko-socialistická strana, ale už v auguste toho roku, keď sa v strane tvorila slovenská sekcia, sa vrátila k pôvodnému názvu. Pri ňom zotrvala až do roku 1936, keď sa zlúčila s Maďarskou národnou stranou.

¹⁴Koncom 20. rokov 20. storočia bola uzavretá dohoda o spoločnej kandidátke KKSS, Maďarskej národnej strany a Spišskonemeckej strany vo voľbách do parlamentu v roku 1929. Koalícia získala vyše 257 tisíc hlasov do poslaneckej snemovne a takmer 234 tisíc hlasov do senátu. Pre KKSS to znamenalo štyri z deviatich poslaneckých miest a tri zo šiestich senátorských. Aj v roku 1935 sa jej podarilo dosiahnuť dohodu o spoločnej kandidátke do parlamentných volieb. Koalícia získala takmer 292 tisíc hlasov do poslaneckej snemovne, čo predstavovalo 9 mandátov, z toho 4 pre KKSS. ZELENÁK, P.: Krajinská kresťansko-socialistická strana. In: LIPTÁK, L.: Politické strany na Slovensku 1860 – 1989. Bratislava : Archa, 1992, s. 150 – 158.

¹⁵V parlamentných voľbách roku 1925 MNS uzavrela koalíčné dohody s Nemeckým zväzom poľnohospodárov, nemeckou živnostenskou stranou a Spišskonemeckou stranou. Koalícia mala pomerne značný volebný úspech. MNS získala do poslaneckej snemovne takmer 139 tisíc hlasov a 6 mandátov – z toho Andor Nitsch bol za spišských Nemcov. Do senátu získala vyše 123 tisíc hlasov a 3 mandáty. Vo voľbách do parlamentu v roku 1929 kandidovala spoločne s KKSS a Spišskonemeckou stranou. Zaistila si tým štyri poslanecké a tri senátorské kreslá. K zásadnému posunu v politike strany došlo na zjazde strany v Leviciach v máji 1933, keď sa predsedom stal Andor Jaross. Vo voľbách v roku 1935 strana zostavila spoločnú kandidátku so Spišskonemeckou stranou, pričom získala 9 mandátov do poslaneckej snemovne, z toho štyri pre MNS.

¹⁶ ŠUTAJ, Š.: Maďarská menšina na Slovensku v odbornej literatúre po roku 1989. In: ŠUTAJ, Š. (Ed.): *Národ a národnosti*. Prešov : Universum, 2004, s. 106.

¹⁷ Dátum založenia tejto strany je uvádzaný rôzne: napríklad dátum 20. 3. 1920 uvádza vo svojej publikácii Nemecko a nemecká menšina na Slovensku Dušan KOVÁČ, ale aj Miroslav BOBRÍK v štúdiu Nemecké telovýchovné hnutie Deutscher Turnverein na Spiši v rokoch 1918 - 1938. Dátum 22. 3. 1920 je však používaný častejšie, uvádza ho napr. Ondrej PÖSS v práci *Politické strany karpatských Nemcov*. In: MALÍŘ, J. - MAREK, P. a kol.: *Politické strany. Vývoj politických strán a hnutí v českých zemích a Československu 1861 - 2004. I. díl: Období 1861 - 1938*, Paul BROSZ v publikácii *Das letzte Jahrhundert der Karpathendeutschen in der Slowakei*, ale aj Egbert K. Jahn vo svojej knihe *Die Deutschen in der Slowakei in den Jahren 1918 - 1929*.

¹⁸ Gy. A. Hefty *„vstúpil do aktívnej politiky až bezprostredne pred prevratom, keď videl ohrozenú integritu bývalého maďarského štátu, ktorého on - podobne ako skoro celá inteligencia spišskej župy - bol pod vplyvom maďarizačnej výchovy napriek svojmu nemeckému pôvodu oduševneným prívržencom. Keď videl, že integritu bývalého uhorského štátu už viac nemožno udržať, stal sa priekopníkom myšlienky samostatnej spišskej republiky, aby bola nadvláda Maďarstva a Nemectva podržaná aspoň na území tejto (spišskej) župy.“* Štátny archív (ďalej ŠA) v Levoči, f. Spišská župa 1860 - 1922, kr. 2806. Prof. Andor Hefty - vyšetovanie.

¹⁹ *Karpathen Post*, 24. 10. 1918, č. 43.

²⁰ Po zlúčení oboch maďarských subjektov v roku 1936 a vytvorení Zjednotenej krajinskej kresťansko-socialistickej a maďarskej národnej strany, sa stala jej súčasťou aj Spišskonemecká strana. Udržala si však istú organizačnú autonómiu, ktorá spočívala predovšetkým v používaní samostatného názvu a uchovaní nezávislej organizačnej štruktúry (32 miestnych organizácií), ale prijímala ich program.

²¹ Andor Nitsch (1883 - 1976). Narodil sa vo Veľkej Lomnici, navštevoval gymnázium v Kežmarku a Spišskej Novej Vsi, neskôr prešiel na Vyššiu poľnohospodársku školu do Košíc, ktorú v roku 1905 úspešne absolvoval. Ako čerstvý absolvent odbornej školy po boku matky prevzal spoluzodpovednosť za rozvoj rodinného majetku. Bol priekopníkom modernejšieho spôsobu hospodárenia, podporoval výstavbu rôznych zariadení. Bol roľník a politik a od roku 1922 stál na čele Spišskonemeckej strany. Roku 1925 bol ustanovený za kandidáta Spišskonemeckej strany vo voľbách do československého parlamentu, v ktorých získal poslanecký mandát. V roku 1935 stratila Spišskonemecká strana hlasy v prospech Karpatonemeckej strany. Aj napriek tomu však A. Nitsch získal mandát poslanca. Rozpustením československého parlamentu skončila aj Nitschova politická činnosť, pretože odmietol nacionálnosocialistickú ideológiu Nemeckej strany.

²² Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, f. Policajné riaditeľstvo, kr. 245. Nemecké politické strany na Slovensku - situačná správa, 30. 4. 1935.

²³ Karl Manouschek: Sudetský Nemec, podnikateľ na dolnom Spiši, pracoval v ZDP. Začiatkom 30-tych rokov odišiel z obchodných dôvodov do Švajčiarska. Karmasin ho v jednom z nekrológov označil za zakladateľa Karpatonemeckej národnej rady, Karpatonemeckého národného spoločenstva a Karpatonemeckej strany s poradovým číslom 1. Pozri SCHVARC, M.: *Politická agitácia a činnosť Karpatonemeckej strany v oblasti Hauerlandu na Slovensku v rokoch 1935 - 1938*. In: *Historický časopis*, 52, 1, 2004, s. 87 - 118.

²⁴ ŠA v Levoči, pobočka Spišská Nová Ves, f. Okresný úrad Gelnica 1923 - 1945, kr. 32. Pravidelná situačná správa z okresu gelnického za 1. polrok 1930.

²⁵ Podľa stanov ZDP člen strany môže byť vylúčený ak: *„...škodí záujmom strany alebo Nemectva, prevíni sa proti hlavným zásadám strany alebo prijme čestné členstvo v inej strane...“* ŠA v Levoči, pobočka Spišská Nová Ves, fond: Okresný úrad v Gelnici 1923 - 1945, kr. 37. Organisationsvorschriften der Zipser Deutsche Partei.

²⁶ KOVÁČ, D.: *Slovenskí Nemci...*, s. 131.

²⁷ ŠA v Levoči, pobočka Spišská Nová Ves, fond: Okresný úrad v Gelnici 1923 - 1945, kr. 100. Správa o verejnom zhromaždení ZdP vo Švedlári konanom dňa 19. septembra 1931. Reč Andreja Nitscha.

²⁸ SNA Bratislava, f. Krajinský úrad (ďalej KÚ) v Bratislave 1928 - 1938, kr. 261. Spišská Nemecká Strana

- prestupovanie členov do KdP.

²⁹ SNA Bratislava, f. KÚ v Bratislave 1928 - 1938, kr. 261. Likvidácia ZdP a prestup celej strany do KdP.

³⁰ Ich mená však neboli uvádzané, pretože ich existencia nebola ešte v tom čase bezpečne preverená. SNA Bratislava, f. KÚ v Bratislave 1928 - 1938, kr. 261. Spišská nemecká strana - prestupovanie členov do KdP.

³¹ Po zlúčení strán si KdP síce ponechala svoj názov, ale s malou úpravou - „*Sudetonemecká a Karpatonemecká strana, predseda Konrad Henlein*“. KdP mala na Slovensku po roku 1935 niečo viac ako 4 000 členov. Najviac - 1973 v oblasti stredného Slovenska, v Bratislave a okolí to bolo 1250, zatiaľ čo na Spiši iba 577, zvyšok, ani nie tri stovky, tvorili Nemci na Podkarpatskej Rusi. KOVÁČ, D.: Spišskonemecká strana. In: LIPTAK, L.: Politické strany ..., s. 201 - 204.

³² SNA Bratislava, f. KÚ v Bratislave 1928 - 1938, kr. 261. Spišská nemecká strana - prestupovanie členov do KdP.

³³ KRAMER, J.: Cesta slovenských Nemcov od uhorskej orientácie k orientácii veľkonemeckej. In: Nové obzory, 5, 1963, s. 188.

³⁴ ŠA v Levoči, pobočka Poprad, fond: Okresný úrad v Kežmarku 1923 - 1945, kr. 28. Zipser Deutsche Partei v Kežmarku - vývoj pomerov.

³⁵ Podľa Nitschovho názoru však Maďarsko udržiavalo s Nemeckom priateľský styk len preto, lebo malo v skutočnosti strach, aby vlna pangermanizmu nezaplavila i Maďarsko, ktoré by sa stalo nemeckou kolóniou. ŠA v Levoči, pobočka Poprad, fond: Okresný úrad v Kežmarku 1923 - 1945, kr. 28. Zipser Deutsche Partei v Kežmarku - vývoj pomerov.

³⁶ SNA Bratislava, f. KÚ v Bratislave 1928 - 1938, kr. 261. Spišská nemecká strana - informácia.

³⁷ SNA Bratislava, f. KÚ v Bratislave 1928 - 1938, kr. 261. Spišská nemecká strana - informácia.

³⁸ SNA Bratislava, f. KÚ v Bratislave 1928 - 1938, kr. 261. Spišská nemecká strana - informácia.

³⁹ KOVÁČ, D.: Nemecko a nemecká menšina na Slovensku. Bratislava : Veda, 1991, s. 122 - 123.

⁴⁰ Obe strany mali predkladať spoločné interpelácie, mali spoločne hlasovať, jedna druhú o všetkom informovať a zachovávať spoločnú taktiku. OLEJNÍK, M.: Od pozitivizmu k negativizmu - Karpatonemecká strana v období predmníchovskej ČSR. In: Historický časopis, 53, 3, 2005, s. 479 - 480.

⁴¹ SULAČEK, J.: Medailón Andora Nitscha - politika Spišskonemeckej strany. In: Z minulosti Spiša IX - X, 2001/2002. ŽIFČÁK, F. (Ed.): Levoča : Spišský dejepisný spolok, 2002, s. 225.

⁴² Štátny archív v Levoči, pobočka Poprad, fond: Okresný úrad v Kežmarku 1923 - 1945, kr. 44. Andor Nitsch - uväznenie v Ilave.

⁴³ SULAČEK, J.: Medailón Andora Nitscha..., s. 220 - 230.

Hungarian and German political parties in pre-Munich Czechoslovakia. (The differences between policy of Karpathendeutsche Partei and Zipserdeutsche Partei and their attitude to Hungarian parties)

The status of German and Hungarian people has changed after the formation of ČSR. Attitudes of German and Hungarian inhabitants who lived in Slovakia were not constant to Czechoslovak Republic. The most important difference was between members of German minority who lived in Bratislava (gathered in Karptendeutsche Partei) and Germans who lived in Spiš. Germans from Spiš were pro-hungarian orientated. Their Zipserdeutsche Partei was during its existence branch of Hungarian parties - first Országos Keresztényszocialista Párt, then Magyar Nemzeti Párt. Co-operation between these parties (ZdP and Hungarian parties) was realized through the election coalitions in 1929 and 1935. From 1930's KdP criticized Zipserdeutsche Partei for its co-operation with Hungarian parties. In the

middle of 30's ZdP fell into crisis. This crisis depended on massive move of its members to KdP. ZdP perished in 1. 9. 1939. In consequence of its aggression KdP was forbidden in 1938. On base of Egyesült Magyar Párt was transformed new party.